

KS. ANDRZEJ MEGGER

KRYTERIA INTERPRETACJI CZYTAŃ W LEKCJONARZU MSZALNYM

CRITERIA FOR INTERPRETATION OF READINGS IN THE LECTIONARY

Abstract. Prepared after the Second Vatican Council, the Lectionary is a treasury of biblical readings, which were selected and organised in accordance with certain criteria, the main criterion being pastoral. To accept and experience the vitality and efficacy of the Divine Word, which is actualised in liturgical acts, we need to consider general and detailed rules for the interpretation of the lectionary. The main principle will be the one permitting us to capture the connection between the Word of God and liturgical celebration. Next, there is the principle of continuity of the Mystery, the Christological principle and more detailed ones, such as that of harmonisation and semicontinuous reading.

Translated by Tomasz Pałkowski

Key words: Lectionary; Liturgy of the Word; harmonisation; semicontinuous reading; liturgy; mystery.

Sprawowanie Mszy Świętej jest związane nierozłącznie ze słowem Bożym. Ono jest „najważniejszym elementem liturgii” (*elementum maximi momenti liturgiae* – OWMR 29). *Dyrektorium homiletyczne*, odwołując się do soborowego nauczania, także podkreśla, że słowo Boże zajmuje pierwsze miejsce w celebracji liturgicznej¹. Nie są to stwierdzenia nowe, gdyż „Kościół zawsze otaczał czią Boże Pisma, podobnie jak i samo Ciało Pańskie”, ponieważ „w słowie Bożym zawiera się moc i potęga, tak że staje się ono dla niego podstawą i siłą żywotną, a dla dzieci Kościoła umocnieniem wiary, pokarmem

Ks. dr ANDRZEJ MEGGER – asystent Katedry Teologii i Duchowości Liturgicznej w Instytucie Liturgiki i Homiletyki na Wydziale Teologii KUL; wykładowca liturgiki w Wyższym Seminarium Duchownym w Pelplinie; adres do korespondencji – e-mail: amegger@kul.lublin.pl

¹ KONGREGACJA DS. KULTU BOŻEGO I DYSCYPLINY SAKRAMENTÓW, *Dyrektorium homiletyczne*, Poznań: Pallottinum 2015, nr 2 (dalej skrót DH).

duszy, czystym i trwałym źródłem życia duchowego” (KO 21). Ze względu na istotną rolę, jaką Pismo Święte odgrywa w celebracji i życiu chrześcijańskim, posoborowy lekcjonarz mszalny został opracowany w celu pastoralnym. Dlatego we Wprowadzeniu do tej księgi zostało podkreślone, że „konieczne jest, aby przede wszystkim ten, kto ma przewodniczyć liturgii, doskonale znał układ lekcjonarza, by umiał pobudzać serca wiernych do przyjęcia owoców słowa Bożego. Trzeba, aby przez modlitwę i studium dostrzegał powiązanie między różnymi tekstami liturgii słowa, tak by wierni dzięki porządkowi czytań właściwie pojmowali misterium Chrystusa i Jego zbawcze dzieło”².

Powyższe nauczanie Kościoła wskazuje zatem na dwa istotne elementy związane z liturgią słowa, które są fundamentalne dla uczestników liturgii, aby ich udział był pełny, świadomy i czynny, wewnętrzny i zewnętrzny (por. KL 19). Pierwszy to świadomość roli (funkcji) słowa Bożego (Pisma Świętego) w liturgii, drugi zaś to znajomość zasad i kryteriów, zgodnie z którymi został stworzony lekcjonarz przeznaczony do wykorzystania podczas liturgii, tak aby interpretując teksty, jaśniało misterium paschalne, które aktualizuje się w liturgii.

1. ZNACZENIE SŁOWA BOŻEGO W LITURGII

Słowo uroczyscie proklamowane, nawiązując do kultury semickiej, pełni w liturgii nie tyle funkcję informacyjną (jest nośnikiem informacji – kultura zachodnioeuropejska), ale bardziej komunikacyjną, ponieważ jest wyjściem w kierunku drugiej osoby i nawiązaniem relacji³. Już w opisie stworzenia świata i człowieka staje się widoczne, że Bóg wypowiadając słowo stwarza, działa. Co więcej, sam będąc Komunią Osób Boskich, stwarza człowiekowi „odpowiednią dla niego pomoc” (Rdz 2,18), tzn. drugą osobę, aby mógł z nią nawiązać relację (miłości) na podobieństwo Boga. To działanie, w szerszym jeszcze zakresie, jest widoczne w rodzącym i rozwijającym się Kościele, który nie zrodził się z ksiąg, ale z głoszenia Słowa. Po wygłoszeniu kerygmatu przez Apostoła Piotra autor zanotował, że „przyłączyło się owego dnia około trzech tysięcy dusz”, a wszyscy oni trwali „w nauce Apostołów i we wspól-

² *Wprowadzenie do drugiego wydania lekcjonarza mszalnego*, Poznań: Pallottinum 2011, nr 39 (dalej skrót WLM).

³ M. ZACHARA, *Msza święta. Liturgiczne ABC*, Warszawa: PROMIC 2013, s. 125. Por. D. OSTROWSKI, *Lekcjonarz – eklezjalną interpretacją słowa Bożego*, w: *Moc słowa Pańskiego. Adhortacja apostolska „Verbum Domini” w refleksji biblijno-teologicznej*, red. B. Migut, A. Piwowar, Lublin: Wydawnictwo KUL 2012, s. 176-178.

nocie, w łamaniu chleba” (Dz 2,41-42). W kolejnych fragmentach Dzieje Apostolskie relacjonują, że kiedy wybuchło prześladowanie w Kościele jerozolimskim, „ci, którzy się rozproszyli, głosili w drodze słowo” (Dz 8,4), „a ręka Pańska była z nimi, bo wielka liczba uwierzyła i nawróciła się do Pana” (Dz 11,21). „W Antiochii też po raz pierwszy nazwano uczniów chrześcijanami” (Dz 11,26), bo uwierzyli Słowu.

Słowo Boże jest zupełnie różne od słowa ludzkiego w swoich skutkach, dlatego niekiedy mówi się o „wydarzeniowym wymiarze głoszenia Słowa w liturgii”⁴. Lektura Pisma Świętego w liturgii ma na celu aktualizację, czyli ożywianie i podtrzymywanie doświadczenia obecności Boga. Szczególnie w Eucharystii jest widoczne, że „liturgia słowa i liturgia eucharystyczna tak ściśle łączą się ze sobą, że stanowią jeden akt kultu” (KL 56). W liturgii Pismo staje się słowem żywym, wypełnionym w sakramencie. Ma wymiar anamnetyczny, a więc nie tylko przypomina i opisuje zbawcze wydarzenia, lecz je urzeczywistnia w czynności liturgicznej (zob. WLM 4). Dokonuje się to mocą Ducha Świętego, który sprawia, że słowo Boże w liturgii jest ciągle żywe i skuteczne⁵. On pomaga je właściwie odczytać w zgromadzeniu liturgicznym, a następnie rozważyć i przyjąć jako pokarm dający życie.

Liturgia jest miejscem pierwszorzędym i najważniejszym dla Pisma Świętego, ponieważ jej sprawowanie opiera się na słowie Bożym i jest nim przeniknięte. To sprawia, że sama liturgia „staje się nowym wydarzeniem ubogacającym to samo słowo nową interpretacją i skutecznością” (WLM 3). Dlatego „Kościół w liturgii zachowuje wiernie ten sposób odczytywania i wyjaśniania Pisma Świętego, jaki zastosował sam Chrystus, który wzywał do badania całego Pisma Świętego od «dzisiaj» swego wydarzenia (por. Łk 4,16-21; 24,25-35.44-49)” (WLM 3). To bardzo ważne stwierdzenie, które można nazwać kluczowym dla rozważanego problemu.

Należy także zauważyć, że Pismo Święte jest istotne dla liturgii również ze względów formalnych, ponieważ księgi liturgiczne (lekcjonarz) powstały jako pewien etap głoszenia żywego słowa Bożego przez Kościół, który doświadczał obecności i mocy zmartwychwstałego Pana (por. Łk 24,31). Niekiedy Biblię określa się nawet mianem „dokumentów liturgicznych czasów Starego

⁴ S. HAHN, *Moc Słowa w liturgii. Od tekstu pisanego do żywego słowa w liturgii*, tł. P. Blumczyński, Kraków: Wydawnictwo „Salwator” 2010, s. 9.

⁵ W tym kontekście mówi się niekiedy o tzw. epiklezie skrypturystycznej. Duch Święty uobecnia każde dzieło zbawcze Chrystusa i włącza w nie wiernych. Proklamowane słowo Boże jest więc darem Ducha Świętego. Zob. H.J. SOBECZKO, *Epikleza w liturgii słowa*, w: *Servitium liturgiae*, t. 1, red. E. Mateja, R. Pierskała, M. Worbs, Opole: Redakcja Wydawnictw Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego 2004, s. 325-334.

i Nowego Testamentu”, co z kolei jest w dużym stopniu uzasadnione, na przykład biorąc pod uwagę Księgę Psalmów czy Listy apostołskie, które były czytane podczas zgromadzeń liturgicznych. Ponadto, na etapie tworzenia się kanonu ksiąg Pisma Świętego, o ich kanoniczności decydowało m.in. zastosowanie tekstów natchnionych w liturgii⁶.

2. LEKCJONARZ MSZALNY

Lekcjonarz jest księgą liturgiczną zawierającą teksty biblijne przeznaczone do proklamacji w czasie Mszy Świętej⁷. We Wprowadzeniu do lekcjonarza stwierdzono, że „księgi, z których czerpie się czytania słowa Bożego [...], budzą u uczestników pamięć obecności Boga przemawiającego do swojego ludu” (WLM 35). Księga jest znakiem i symbolem rzeczywistości nadprzyrodzonej, już nawet przez swoją szatę zewnętrzną.

Wprawdzie początkowo (do IV wieku) nie znano osobnej księgi czytań mszalnych, to jednak od samego początku celebracja Eucharystii była związana trwale z czytaniem biblijnymi. W tym czasie liturgię słowa kształtowano w sposób dowolny, czego przykładem może być nocna mowa św. Pawła w Troadzie (Dz 20,7-12). Cennych i szczegółowych informacji dostarcza św. Justyn w swojej *Apologii* (ok. 155 r.). Opisując niedzielą Eucharystię w Rzymie, mówi o lekturze „Pamiętników apostołskich” (zwanych „Ewangeliami”) i „Pism prorockich”⁸. Z tego pośrednio możemy wnioskować, że Stary i Nowy Testament czytano w sposób ciągły lub dokonując pewnej selekcji w zależności od okoliczności, w których wspólnota się gromadziła⁹.

Pomijając dalsze etapy genezy tej księgi, skupimy się na czasach współczesnych. Szczególną kwestią podjętą podczas Soboru Watykańskiego II, a przygotowaną przez ruch liturgiczny, był taki dobór tekstów Pisma Świętego, aby podkreślał on wewnętrzny związek między obrzędem i słowem w liturgii¹⁰. Dlatego wprowadzono „czytania dłuższe, bardziej urozmaicone

⁶ Zob. S. HAHN, *Moc Słowa w liturgii*, s. 61.

⁷ Zob. W. DANIELSKI, M. STRASZEWICZ, *Lekcjonarz*, w: EK 10, kol. 717.

⁸ M. AQUILINA, *Msza pierwszych chrześcijan*, tł. P. Ahmad, Gdańsk: Exter 2009, s. 78.

⁹ Joseph A. Jungmann mówi o ciągłym, kursorycznym czytaniu Pisma Świętego (tzw. *lectio continua*). Zob. H.J. SOBECZKO, *Słowo Boże w tradycji Kościoła sprawującego liturgię*, w: *Słowo Boże w liturgii i życiu Kościoła*, red. A. Żądło, (Kościół w Trzecim Tysiącleciu 5), Katowice: Księgarnia św. Jacka 2006, s. 44.

¹⁰ Scott Hahn twierdzi, że najistotniejsza zmiana Soboru Watykańskiego II dokonała się w 1969 r., kiedy wprowadzono nowy lekcjonarz. Powołuje się przy tym na jednego z członków

i lepiej dobrane” (KL 35). Odnosnie do Mszy Świętej oznaczało to, że stół słowa został dla wierzących obficie zastawiony, a skarbiec biblijny szerzej otwarty (por. KL 51). Dlatego przewidziano, „by w określonej liczbie lat odczytać ludowi ważniejsze części Pisma Świętego” (KL 51) oraz wyeksponować powiązania między Pismem Świętym a liturgią. Podstawę takiego rozwiązania (zintensyfikowania, „zagęszczenia” tekstów biblijnych) stanowiło przekonanie, że Chrystus jest rzeczywiście obecny także w liturgii słowa, bo „gdy w Kościele czyta się Pismo Święte, On sam przemawia” (KL 7) i działa dla zbawienia Kościoła. Chrystus jest rzeczywiście obecny w swoim słowie we wspólnocie wierzących. Urzeczywistnia misterium zbawienia, uświęca ludzi i oddaje Ojcu doskonałą chwałę (por. WLM 4). Dlatego ważnym i podstawowym kryterium interpretacyjnym lekcjonarza jest jego struktura zewnętrzna, formalna, a następnie wewnętrzna, materialna.

Syntetycznie streszczając prace Vaticanum II związane z lekcjonarzem¹¹, można wskazać zasady, którymi kierowano się podczas przygotowania *Lectio-narium Missae*. Owe kryteria redakcyjne wymieniają dokumenty posoborowe. Punktem wyjścia i niejako następstwem świadomości roli Pisma Świętego w liturgii było stwierdzenie, że znaczenie słowa Bożego w celebracji eucharystycznej wymaga przygotowania nowego i obszernego zestawu perykop (zob. KL 35; WLM 59). Wyraźnie wskazuje na to już sama nomenklatura, ponieważ w miejsce dotychczasowej „Mszy katechumenów” wprowadzono określenie „liturgia słowa”. Obfitsze jednak zastawienie stołu słowa nie oznaczało powrotu do *lectio continua*, dlatego należy stwierdzić, że nowy lekcjonarz nie jest Biblią, lecz zawiera wybrane jej fragmenty (ważniejsze perykopy) przeznaczone do liturgii i posiadające duże znaczenie w kluczu celebracyjnym (zob. KL 51; WLM 12). Kolejną ważną zasadą ogólną, którą kierowali się specjaliści w dziedzinie egzegezy, liturgii, katechezy i teologii pastoralnej, przygotowując księgę, był cel duszpasterski przy jednoczesnym zachowaniu liturgicznej tradycji obrządku rzymskiego (zob. WLM 58-59). Nie oznacza to, że liturgia staje się katechezą, która ma pouczać i wychowywać, ale umożliwia ona wiernym poznanie całego słowa Bożego, a przez to poznanie wyznawanej przez siebie wiary i historii zbawienia (zob. WLM 60). Cenne jest w tym kontekście stwierdzenie, że wszyscy wierni, choćby nawet nie

komisji soborowej (A. Nocent), który zajmując się lekcjonarzem, stwierdził: „Bez wątpienia najbardziej spektakularnym elementem liturgicznej reformy Kościoła jest masowe włączenie Pisma św. do mszału”. S. HAHN, *Moc słowa w liturgii*, s. 16.

¹¹ Zob. H.J. SOBECZKO, *Liturgia słowa Bożego w tradycji rzymskiej do reformy II Soboru Watykańskiego*, w: *Praedicamus Christum crucifixum. Słowo Boże w liturgii Kościoła*, red. A. Żądło, Katowice: Księgarnia św. Jacka 2010, s. 107-123.

mogli zawsze uczestniczyć w liturgii w tym samym zgromadzeniu, zawsze słuchają i rozważają te same czytania biblijne (zob. WLM 62). W ten sposób słowo Boże nie tylko pełni funkcję uświęcającą, ale również eklezjalną, jednocząc wszystkich w Chrystusie, którego to ostatecznie objawiają proklamowane teksty.

Wreszcie perykopy biblijne w lekcjonarzu nie są dobrane przypadkowo, ale kierują się określonymi zasadami (zob. WLM 64-77). Czytania liturgiczne są „nośnikami” roku liturgicznego, ponieważ redagując księgę, uwzględniono teologiczne treści obchodzonych świąt i okresów liturgicznych. Dotyczy to głównie niedziel i świąt, kiedy przewidziana jest lektura ważniejszych fragmentów biblijnych odsłaniających misterium Chrystusa (zob. WLM 65). Okresy o szczególnym znaczeniu, takie jak Adwent, Wielki Post i Wielkanoc, także posiadają swoje charakterystyczne elementy, które mają źródło w tradycji zachodniej (liturgia ambrozjańska i mozarabska) oraz wschodniej. Dotyczy to np. czytania Ewangelii według św. Jana w ostatnich tygodniach Wielkiego Postu i w okresie Wielkanocy, który z kolei jest związany z lekturą Dziejów Apostolskich, pokazujących, że Kościół bierze swój początek z misterium paschalnego Chrystusa. Czytania z Izajasza wiążą się szczególnie z Adwentem (zob. WLM 74).

Nie można pominąć także pewnych drugorzędnych kwestii redakcyjnych lekcjonarza. Jeśli chodzi o długość tekstów, to wzięto pod uwagę m.in. rodzaj gatunku literackiego, dlatego opowiadania wymagające znacznej rozciągłości tekstu zostały zachowane, a inne teksty, ze względu na „głębnię nauki”, mają formę krótszą (zob. WLM 75). Dotyczy to zwłaszcza czytań niedzielnych, aczkolwiek wyraźnie stwierdzono, że „nie wolno ukrywać przed wiernymi duchowych bogactw tekstów pod pozorem, że oni trudniej je pojmują, zwłaszcza gdy owa trudność ma swoje podłoże albo w niedostatecznym wykształceniu chrześcijańskim, [...] albo w niewystarczającym wykształceniu biblijnym, jakie powinien posiadać każdy dobry duszpasterz” (WLM 76). Ze względów duszpasterskich opuszczono także niektóre wiersze, tak jednak aby nie zniekształcić sensu danego tekstu lub stylu Pisma Świętego (zob. WLM 77).

3. KRYTERIA OGÓLNE (CAŁOŚCIOWE) INTERPRETACJI LEKCJONARZA

Poza omówionymi wyżej zasadami redakcji lekcjonarza, które także odgrywają ważną rolę w poszukiwaniu klucza interpretacyjnego lekcjonarza,

zostaną wskazane kryteria ogólne, które pod kątem merytorycznym porządkują treści zawarte w lekcjonarzu.

3.1. CELEBRACJA LITURGICZNA PIERWSZYM KRYTERIUM INTERPRETACYJNYM

Już w nabożeństwach synagogałnych lektura świętych tekstów miała charakter liturgiczny, ponieważ odbywała się głównie w ramach zgromadzenia żydowskiego (*qahal*)¹². Owa lektura nie była jednak jedynie odtworzeniem minionych wydarzeń, retrospekcją przeszłości, ale poprzez liturgiczny kontekst czytane słowa aktualizowały się w życiu słuchaczy. Najbardziej wyraźnym świadectwem anamnetycznego wymiaru czytania Biblii jest żydowska uczta paschalna, która poprzez ideę „pamiętki” czyniła uczestniczących w niej współczesnym Mojżeszowi i ojcom, którzy wyszli z Egiptu¹³.

Liturgia jest – jak mówi Scott Hahn – „zogniskowaną interpretacją” Pisma Świętego, ponieważ zakłada lekturę poszczególnych ksiąg, umiejscawiając każdy tekst wewnątrz jedyne planu Bożego (zob. VD 52)¹⁴. Jest ona eklezjalną interpretacją lekcjonarza, ponieważ służy konkretnemu zgromadzeniu, które celebrowa liturgię. Kościół aktualizuje historię zbawienia proklamując słowo Boże, które staje się znakiem obecności i działania Chrystusa¹⁵. Potwierdza ten fakt opowiadanie o uczniach zmierzających do Emaus – jedność słowa i znaku przeżyta we wspólnocie jest warunkiem doświadczenia wiary, a tym samym zbawienia (por. Łk 24,13-35). *Dyrektorium homiletyczne* już na początku podkreśla, odwołując się do nauczania soborowego, „wyjątkową rolę przepowiadania w kontekście liturgii świętej” (DH 1). Słowo Boże nieustannie przypomina i urzeczywistnia zbawienie, a swoją pełnię osiąga w czynności liturgicznej, dlatego „sprawowanie liturgii staje się ciągłym, pełnym i skutecznym głoszeniem słowa Bożego” (WLM 4; zob. VD 52). Ten liturgiczny kontekst sprawia, że jest ono ciągle „żywe i skuteczne” (Hbr 4,12) i obejmuje różne elementy tworzące liturgię.

¹² Szerzej na temat zob. H.J. SOBECZKO, *Zgromadzeni w imię Pana. Teologia znaku zgromadzenia liturgicznego*, (Opolska Biblioteka Teologiczna 33), Opole: Wydział Teologiczny Uniwersytetu Opolskiego 1999.

¹³ Zob. R. CANTALAMESSA, *Pascha naszego zbawienia*, tł. M. Brzezinka, Kraków: Wydawnictwo „M”, s. 31-41.

¹⁴ S. HAHN, *Moc Słowa w liturgii*, s. 18. Zob. dokument Papieskiej Komisji Biblijnej *Interpretacja Pisma świętego w Kościele*. Zob. także: S. DYK, *Liturgia miejscem interpretacji słowa Bożego*, „Zeszyty Naukowe KUL” 53 (2010), nr 1, s. 33-46.

¹⁵ Zob. S. DYK, *Co głosić, aby wierzyli? Studium homiletyczne lekcjonarza mszalnego*, Lublin: Wydawnictwo KUL 2013, s. 54.

Interpretacja czytań biblijnych podczas celebracji liturgicznej wymaga zastosowania szczególnych narzędzi, innych niż metody egzegetyczne. Tekst odczytywany podczas liturgii może mieć inną wymowę niż pierwotna, a to właśnie ze względu na aktualną celebrację. Dominik Ostrowski stwierdza wręcz, że „lekcjonarz wcale nie musi zachowywać biblijnego kontekstu perykopy. Wręcz przeciwnie, czasami potrzebuje go ukryć, aby w liturgii ukazać inny, zamierzony przez Kościół problem”¹⁶. Możemy powiedzieć, że wybrane perykopy wcielają się w kontekst liturgiczny i służą liturgii. Następstwo czytań ukazuje całe misterium paschalne Chrystusa, którego liturgia jest pamiątką i anamnezą.

Liturgia, jako przestrzeń działania zbawiającego Boga, a także jako kryterium interpretacyjne lekcjonarza, wymusza wzięcie pod uwagę także innych czynników, które ją tworzą. Stanisław Dyk wskazuje na następujące kryteria, które określa mianem dodatkowych kryteriów odczytywania słowa Bożego w liturgii: teksty euchologiczne, sprawowane misterium oraz znaki i symbole liturgiczne (por. KL 24)¹⁷. Euchologie to modlitwy zawarte w formularzach i tradycjach liturgicznych¹⁸. Liczne euchologie przedstawiają specyficzny związek między życiem chrześcijańskim, celebracją liturgiczną oraz Pismem Świętym, które stanowi inspirację dla tego rodzaju modlitw. Wśród euchologii mniejszych ważne znaczenie dla omawianego tematu mają takie modlitwy, jak kolekta, modlitwa po Komunii i prefacja¹⁹. One bowiem, w swojej warstwie zmiennej (anamnezie), interpretują konkretne wydarzenia biblijne w kontekście chrześcijańskiej egzystencji (kolekta, modlitwa po Komunii) albo wskazują na motyw dziękczynienia (prefacja)²⁰. Uchwycenie zatem związku lekcjonarza z euchologią będzie dopełnieniem przepowiadania słowa Bożego.

Uwzględniając kryterium sprawowanego misterium, należy wziąć pod uwagę treść danego obchodu liturgicznego, ponieważ to on wyznacza czytania biblijne, które są zaproponowane w lekcjonarzu. One, w zależności od obchodu, ukazują ten lub inny aspekt misterium zbawienia, ostatecznie jednak swoje dopełnienie

¹⁶ D. OSTROWSKI, *Lekcjonarz – eklezjalną interpretacją słowa Bożego*, s. 190.

¹⁷ Zob. tamże, s. 55-63.

¹⁸ Zob. B. NADOLSKI, *Euchologion, Euchologia*, w: *Leksykon liturgii*, oprac. B. Nadolski, Poznań: Pallottinum 2006, s. 448. Zob. także: A. DURAK, *Teksty euchologiczne jako źródło teologiczne (euchologia liturgiczna)*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 47 (1994), nr 1, s. 32-37.

¹⁹ Modlitwa nad darami wprawdzie także należy do euchologii mniejszej, lecz rzadko się w niej spotyka nawiązania do czytań biblijnych. Wyraża ona raczej związek między przyniesionymi darami a działaniem eucharystycznym. Zob. B. NADOLSKI, *Modlitwa nad darami*, w: *Leksykon liturgii*, s. 951-952.

²⁰ Niektóre prefacje w sposób bardzo bezpośredni odwołują się do czytań biblijnych, a zwłaszcza do Ewangelii. Dotyczy to trzech niedziel Wielkiego Postu, tradycyjnie połączonych ze skrutyniami katechumenów. Zob. *Mszał rzymski*, Poznań: Pallottinum 1986, s. 29*-33*.

otrzymują w liturgii eucharystycznej, ponieważ Msza św. jest zawsze anamnezą całego misterium paschalnego Chrystusa (zob. KKK 1409; WLM 68)²¹.

Wreszcie znaki, symbole i obrzędy liturgiczne także należy odnosić do Pisma Świętego, o czym wyraźnie przypomina konstytucja *Sacrosanctum Concilium*: „W nim też trzeba szukać sensu czynności i znaków” (KL 24). Skoro w liturgii „przez znaki dostrzegalne wyraża się i w sposób właściwy dla poszczególnych znaków, dokonuje uświęcenie człowieka” (KL 7), to jednym z ważnych zadań jest formacja biblijna i liturgiczna ludu Bożego, pasterzy i wiernych²². Dzięki temu znaki będą poprawnie, czyli teologicznie interpretowane. Ta formacja to nic innego jak mistagogia liturgiczna, na którą wskazał także Benedykt XVI w adhortacji apostolskiej *Sacramentum caritatis* (13 III 2007):

Nade wszystko chodzi o objaśnienie obrzędów w świetle wydarzeń zbawczych, zgodnie z żywą tradycją Kościoła. Celebracja Eucharystii zawiera bowiem w swym nieskończonym bogactwie ciągle odniesienia do historii zbawienia. W Chrystusie ukrzyżowanym i zmartwychwstałym jest nam rzeczywiście dane celebrowanie centralnego wydarzenia jednoczącego całą rzeczywistość (por. Ef 1,10). Od samego początku wspólnota chrześcijańska odczytywała wydarzenia z życia Jezusa, a w szczególności tajemnicę paschalną, w powiązaniu z całą historią starotestamentalną.

Katecheza mistagogiczna powinna zadbać ponadto o wprowadzenie wiernych w znaczenie znaków zawartych w obrzędach. To zadanie jest szczególnie pilne w naszych czasach, mocno nacechowanych techniką, w których grozi utrata zdolności rozumienia znaków i symboli. Zadaniem tej katechezy jest nie tyle informować, ile wzbudzić i kształtować wrażliwość wiernych na język znaków i gestów, które w połączeniu ze słowem stanowią obrzęd. (SC 64; por. WLM 6).

Podsumowując, możemy stwierdzić, że właściwym miejscem interpretacji Biblii jest Kościół, a najbardziej stosownym czasem – liturgia, która jest jej naturalnym kontekstem, ponieważ w sprawowaniu liturgii słowo mocą Ducha Świętego staje się sakramentem (zob. WLM 41).

3.2. KRYTERIUM CHRYSTOLOGICZNE

Autor Listu do Hebrajczyków, niejako wprowadzając w treść księgi stwierdza, że „wielokrotnie i na różne sposoby przemawiał Bóg do ojców przez proroków, a w tych ostatecznych dniach przemówił do nas przez Syna

²¹ Zob. S. DYK, *Homilia. Droga do żywego poznania misterium Chrystusa*, Kielce: Jedność 2016. Szczególnie cenny w tym kontekście jest rozdział zatytułowany „Odsłonięcie misterium Chrystusa w tekstach świętych”. Tamże, s. 34-66.

²² Zob. JAN PAWEŁ II, List apostolski *Vicesimus quintus annus* (4 XII 1988), nr 15.

(Hbr 1,1-2a). To starotestamentalne słowo Boga (*dabar Elohim*), które czy- niło obecnym samego Boga, nabiera w Chrystusie – Słowie Wcielonym – pełnego znaczenia, co znajduje swój wyraz w Prologu św. Jana: „Na początku było Słowo, a Słowo było u Boga i Bogiem było Słowo. [...] Wszystko przez Nie się stało, a bez Niego nic się nie stało, z tego, co się stało” (J 1,1-3). Chrystus zatem, Słowo, które na początku było u Boga, a teraz zstąpiło na ziemię, stanowi centrum Bożego objawienia, centrum obu Testa- mentów. Wyraźnym tego potwierdzeniem są słowa, które św. Łukasz przyta- cza w kontekście drogi do Emaus: On [Chrystus] „zaczynając od Mojżesza, poprzez wszystkich proroków, wykladał im, co we wszystkich Pismach odnosiło się do Niego” (Łk 24,27). *Katechizm Kościoła katolickiego* mówi w tym kontekście o jedności Starego i Nowego Testamentu, ponieważ obej- muje on jeden plan Boży dotyczący zbawienia wszystkich ludzi (zob. KKK 128; WLM 66). Tak więc Stary Testament należy czytać w świetle Chry- stusa, a Nowy wymaga, by był czytany w świetle Starego (zob. KKK 129).

Wprowadzenie do lekcjonarza określa to kryterium interpretacyjne jako zasadę stopniowego wyjaśniania, która stanowi o swoistej pedagogii tej księ- gi liturgicznej: „Dobór i porządek czytań przez cały rok liturgiczny, a zwa- szcza w okresie Wielkanocy, Wielkiego Postu i Adwentu, zmierza do tego, aby wierni stopniowo coraz głębiej poznawali wyznawaną przez siebie wiarę i dzieje zbawienia. Dzięki temu układ czytań odpowiada potrzebom i dążeniom ludu chrześcijańskiego” (WLM 60). Czytania zatem w liturgii mają za zadanie odsłonić przed słuchaczami stopniowe urzeczywistnianie się zbawczych zamiarów Boga w historii.

Benedykt XVI w adhortacji *Verbum Domini* stwierdza, że struktura obec- nego lekcjonarza „sprzyja zrozumieniu jedności planu Bożego, wskazując powiązania między czytaniem Starego i Nowego Testamentu, «ześrodkowa- ne na Chrystusie i Jego misterium paschalnym»” (VD 57; por. WLM 66). Czyniła to już nieustannie pierwotna katecheza chrześcijańska. Owa jedność wynika – jak mówi papież – z „chrystologii Słowa” (VD 13). W Słowie wcielonym Boski plan ukazuje swoją wewnętrzną spójność. Punctum kulmi- nacyjnym wypełnienia się Pisma jest misterium paschalne, które jest już obecne w formie zapowiedzi w wydarzeniach starotestamentalnych. Dlatego całość Pisma Świętego w liturgii posiada interpretację chrystologiczną, a Oso- ba Chrystusa jest ostatecznym kryterium interpretacyjnym każdego wydarze- nia opisanego w Biblii. Potwierdza to także sam układ liturgii słowa, gdzie Ewangelia jest jej szczytem, do którego przygotowują inne, poprzedzające ją czytania (zob. WLM 13).

W dalszej części papież jednak stwierdza, że istnieją niekiedy pewne trudności w uchwyceniu tego związku, które należy „rozpatrywać w świetle lektury kanonicznej, czyli wewnętrznej jedności całej Biblii” (VD 57).

Dlatego byłoby błędem nie brać pod uwagę tych fragmentów Pisma, które wydają się nam problematyczne. Raczej trzeba być świadomym, że lektura tych stron wymaga zdobycia odpowiedniej wiedzy poprzez formację, która odczytuje teksty w ich kontekście historyczno-literackim i w perspektywie chrześcijańskiej, dla której ostatecznym kluczem hermeneutycznym jest „Ewangelia oraz nowe przykazanie Jezusa Chrystusa, urzeczywistnione w misterium paschalnym”. (VD 42).

Z takim stopniowym objawianiem ekonomii Bożej łączy się związek czytań z kolejnymi okresami roku liturgicznego, co należy rozważyć jako osobne kryterium interpretacyjne.

3.3. KRYTERIUM HEORTOLOGICZNE (WLM 3)

Aby zrozumieć, czym w swojej istocie jest rok liturgiczny, można rozważać misterium Chrystusa proklamowane w słowie Bożym poszczególnych okresów liturgicznych, niedziel, świąt i dni powszednich. Rok liturgiczny nie jest „zimnym i bezwładnym przedstawieniem spraw, dotyczących się minionych czasów ani też prostym i czczym przypomnieniem wypadków z dawnych wieków. Jest to raczej sam Chrystus, który trwa w Kościele swoim [...]”²³. Konstytucja o liturgii Soboru Watykańskiego II ukazuje także rok liturgiczny jako rozłożoną w czasie celebrację – obchód misterium Chrystusa, a więc nadaje mu wyraźnie wymiar sakramentalny (zob. KL 102). Rok liturgiczny to wspomnianie uobecniające misterium Chrystusa, które ma charakter zbawczy. To historia zbawienia aktualizowana w różnych aspektach w liturgii i poprzez liturgię²⁴. Rok liturgiczny możemy więc nazwać sakramentem aktualizującym i uobecniającym misterium Zbawiciela, które w sensie historyczno-chronologicznym dokonało się jeden tylko raz w konkretnych warunkach czasowo-przestrzennych.

Dlatego „teksty lekcjonarza zostały dobrane ze względu na ich miejsce w roku liturgicznym, aby lepiej wyrazić duchowość i teologię danego okresu liturgicznego”²⁵, czyli ukazać misteria paschalne w perspektywie paschalnej, ponieważ wszystkie *verba et gesta* Chrystusa zostały dokonane dla naszego zbawienia.

²³ PIUS XII, Encyklika *Mediator Dei* (20 XI 1947), nr 49.

²⁴ Por. D. BRZEZIŃSKI, *Chrystus wczoraj i dziś, i na wieki. Anamnetyczny wymiar roku liturgicznego*, Toruń–Pelplin: Toruńskie Wydawnictwo Diecezjalne – Wydawnictwo „Bernardinum” 2015.

²⁵ S. DYK, *Co głosić, aby uwierzyli?*, s. 41.

4. KRYTERIA SZCZEGÓŁOWE INTERPRETACJI LEKCJONARZA

Oprócz ogólnych i podstawowych zasad, które należy brać pod uwagę przy wyjaśnianiu lekcjonarza, istnieją także kryteria szczegółowe, wśród których możemy wskazać dwie podstawowe zasady redakcji lekcjonarza: zasada układu harmonijnego i czytania półciąglego. Te kryteria wynikają z powyższych ogólnych zasad i dotyczą zgodności tematycznej między pierwszym i ostatnim czytaniem lub między wszystkimi czytaniem²⁶. Jednocześnie należy być świadomym tego, że „na niedziele i święta zostały zaproponowane ważniejsze fragmenty biblijne”, natomiast teksty przewidziane na dni powszednie „w pewnym sensie uzupełniają orędzie zbawienia” (WLM 65). Obie zaś części (niedzielno-święteczna i powszednia) są od siebie niezależne. One będą przedmiotem poniższej analizy.

4.1. ZASADA HARMONIZACJI

W niedziele i uroczystości liturgia słowa składa się z trzech czytań. Pierwsze pochodzi ze Starego Testamentu, drugie z Apostoła, czyli z Listów lub z Apokalipsy, zależnie od okresu roku, trzecie z Ewangelii. Ilustruje to jedność obu Testamentów i historii zbawienia, której ośrodkiem jest Chrystus obecny w swoim misterium paschalnym (WLM 66). Zasada harmonizacji w niedziele zwykle dotyczy pierwszego czytania oraz Ewangelii, a w pozostałych okresach wszystkich trzech czytań. Należy także mieć na uwadze, że w niedziele zwykle to Ewangelia wyznacza pierwsze czytanie, a nie odwrotnie. W okresach poza okresem zwykłym w niektórych przypadkach poszczególne czytania występują na mocy tradycji liturgicznej i związek między nimi jest luźny. W uroczystości oraz święta Pańskie przypadające w niedziele lub w ciągu tygodnia wszystkie czytania stanowią odrębną mozaikę i odpowiadają wymowie teologicznej danej uroczystości czy święta.

Najbardziej wyraźna harmonizacja występuje wtedy, gdy wynika z samego Pisma Świętego, czyli kiedy „nauka i wydarzenia zawarte w tekstach Nowego Testamentu mają mniej lub bardziej wyraźne odniesienie do nauki i wydarzeń Starego Testamentu” (WLM 67). Na podstawie analizy lekcjonarza możemy wskazać na co najmniej cztery rodzaje harmonizacji czytań:

²⁶ Zob. S. DYK, *Układ lekcjonarza mszalnego pomocą w interpretacji orędzia biblijnego*, „Zeszyty Naukowe KUL” 52 (2009), nr 1, s. 69-71; Z.M. GŁOWACKI, *Zasady i kryteria doboru czytań biblijnych w mszalnej liturgii słowa Bożego*, w: *Liturgia słowa Bożego we Mszy świętej*, red. Cz. Krakowiak, Lublin: Wydawnictwo Archidiecezji Lubelskiej „Gaudium” 2011, s. 57-58.

a) zasada cytatów zachodzi wtedy, gdy w Ewangelii danej niedzieli występuje cytat ze Starego Testamentu, który wcześniej pojawił się w ramach pierwszego czytania. Przykładem może być III niedziela zwykła (rok A), gdzie Ewangelia pochodzi z Mt 4,12-33 („Na Jezusie spełnia się zapowiedź Izajasza”), a jednocześnie cytuje słowa proroka z pierwszego czytania – Iz 8,23b-9,3 („Naród kroczący w ciemnościach ujrzał światłość wielką”)²⁷;

b) zasada kontrapunktu zachodzi wówczas, gdy stanowisko Jezusa w Ewangelii kontrastuje ze zwyczajami Starego Testamentu opisanymi w pierwszym czytaniu. Z taką sytuacją spotykamy się np. w VI niedzielę zwykłą (rok B). Jako Ewangelię czytamy fragment Mk 1,40-45 („Uzdrowienie trędowatego”), natomiast pierwsze czytanie z Kpł 13,1-2.45-46 („Odosobnienie trędowatego”) ukazuje scenę zupełnie przeciwną;

c) zasada kontynuacji tematycznej istnieje wtedy, gdy Ewangelię i pierwsze czytanie łączy wspólny temat ogólny lub szczegółowy. W III niedzielę zwykłą (rok B) Ewangelia podejmuje temat nawrócenia: Mk 1,14-20 („Nawracajcie się i wierzcie w Ewangelię”), a pierwsze czytanie z Jon 3,1-5.10 („Nawrócenie Niniwitów”) stanowiło przygotowanie tematu;

d) zasada zestawienia na zasadzie obietnicy i wypełnienia zachodzi w sytuacji, kiedy Ewangelia świadczy o wypełnieniu się obietnicy zawartej w pierwszym czytaniu. Na przykład w XVI niedzielę zwykłą (rok B) Ewangelia pochodzi z Mk 6,30-34 („Jezus dobry pasterz”), pierwsze zaś czytanie z Jr 23,1-6 („Bóg sam ustanowi pasterzy”).

4.2. ZASADA CZYTANIA PÓŁCIĄGŁEGO

Zasada czytania półciągłego (*semi-continua*) stanowi drugą zasadę doboru czytań w niedziele, zwłaszcza zwykłe. Dzięki niej w kolejne niedziele następują czytania najważniejszych fragmentów tej samej księgi biblijnej. W niedziele dotyczy to Ewangelii i drugiego czytania. Niektóre fragmenty księgi się opuszcza. Zasada półciągłego cyklu czytań z tej samej Ewangelii w kolejne niedziele wiąże się z systemem nazwanym umownie cyklem czytań A, B i C. Taki układ pozwala w ciągu trzech lat przedstawić uczestnikom niedzielnej i świątecznej Eucharystii najważniejsze fragmenty Pisma Świętego. Na tej podstawie łatwo możemy wskazać, że w cyklu A słyszymy w niedziele Ewangelię według św. Mateusza, w cyklu B – Ewangelię według

²⁷ Cytat dotyczy słów: „Lud, który siedział w ciemności, ujrzał światło wielkie, i mieszkańcom cienistej krainy śmierci wzeszło światło”.

św. Marka, a w cyklu C – Ewangelię według św. Łukasza. Od tej zasady czytania istnieje jednak szereg wyjątków.

Po pierwsze, w okresie wielkanocnym zarówno w cyklu A, B i C usłyszymy różne fragmenty Ewangelii według św. Jana. Ewangelię według synoptyków odczytuje się tylko w Wigilię Paschalną oraz w uroczystość Wniebowstąpienia Pańskiego. W roku B natomiast od XVII niedzieli zwykłej przerywa się półciągle czytanie Ewangelii według św. Marka i przez sześć niedziel proklamuje się fragmenty Ewangelii według św. Jana (J 6: „Mowy o chlebie żywym”). Można przypuszczać, że odpowiada temu letnia pora zbiorów oraz wzajemny związek tematyczny rozmnożenia chleba w obydwu Ewangeliach.

Z uwagi na objętość i bogactwo tematyki Pierwszy List do Koryntian oraz List do Hebrajczyków powracają kilkakrotnie w różnych latach. Lektura poszczególnych fragmentów Ewangelii synoptycznych według ich następstwa w danej Ewangelii sprawia, że pod koniec każdego roku liturgicznego pojawiają się teksty o tematyce eschatologicznej. Na tej samej zasadzie nie przypadkiem pod koniec roku w cyklu półciąglego czytania listów apostoelskich w drugim czytaniu pojawiają się Pierwszy List św. Pawła Apostoła do Tesaloniczan (rok A) i Drugi List św. Pawła Apostoła do Tesaloniczan (rok C).

Poprzez cykl półciąglego czytania w okresie wielkanocnym w poszczególne trzy lata cechującego ten okres ducha radosnej wiary i mocnej nadziei oddają: Pierwszy List św. Piotra Apostoła (rok A), Pierwszy List św. Jana Apostoła (rok B) oraz Apokalipsa św. Jana Apostoła (rok C). Wzajemny związek tematyczny między Ewangelią danej niedzieli a drugim czytaniem jest przypadkowy. Każde z nich postępuje własnym ciągiem w ramach cyklu czytania półciąglego.

PODSUMOWANIE

Liturgia słowa, której fundamentem jest księga lekcjonarza, nie jest zwykłym odczytywaniem na głos tekstów biblijnych, ale uroczystą proklamacją wydarzeń misterium Chrystusa. Jest *Verbum in Ecclesia*, ponieważ Kościół jest „domem Słowa”, a liturgia jest uprzywilejowanym środowiskiem, w którym Bóg przemawia do człowieka (zob. VD 52). W *Dyrektorium homiletycznym* znajdujemy takie słowa: „Głoszenie słowa Bożego w świętym zgromadzeniu to wydarzenie. [...] Liturgia to kontekst uprzywilejowany, choć nie jedyny. [...] Albowiem paschalne misterium Chrystusa, głoszone w czytaniach i homilii, urzeczywistnia się przez ofiarę Mszy świętej” (DH 10).

Liturgia słowa jest więc prawdziwą szkołą ofiary, wzywa do współdziałania z Bogiem, aby zbawienie mogło stać się udziałem każdego człowieka. Aby to jednak było możliwe konieczne jest odpowiednie przygotowanie i uświadomienie podstawowych kryteriów interpretacji lekcjonarza.

BIBLIOGRAFIA

- AQUILINA Mike: Msza pierwszych chrześcijan, tł. Piotr Ahmad, Gdańsk: Exter 2009.
- BRZEZIŃSKI Daniel: Chrystus wczoraj i dziś, i na wieki. Anamnetyczny wymiar roku liturgicznego, Toruń–Pelplin: Toruńskie Wydawnictwo Diecezjalne – Wydawnictwo „Bernardinum” 2015.
- CANTALAMESSA Raniero: Pascha naszego zbawienia, tł. Mieczysław Brzezinka, Kraków: Wydawnictwo „M” 1998.
- DANIELSKI Wojciech, STRASZEWICZ Marzena: Lekcjonarz, w: Encyklopedia Katolicka, t. 10, Lublin: TN KUL 2004, kol. 717-718.
- DURAK Adam: Teksty eucharystyczne jako źródło teologiczne (euchologia liturgiczna), „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 47 (1994), nr 1, s. 32-37.
- DYK Stanisław: Co głosić, aby wierzyli? Studium homiletyczne lekcjonarza mszalnego, Lublin: Wydawnictwo KUL 2013.
- DYK Stanisław: Homilia. Droga do żywego poznania misterium Chrystusa, Kielce: Jedość 2016.
- DYK Stanisław: Liturgia miejscem interpretacji słowa Bożego, „Zeszyty Naukowe KUL” 53 (2010), nr 1, s. 33-46.
- DYK Stanisław: Układ lekcjonarza mszalnego pomocą w interpretacji orędzia biblijnego, „Zeszyty Naukowe KUL” 52 (2009), nr 1, s. 61-71.
- GŁOWACKI Zbigniew Michał: Zasady i kryteria doboru czytań biblijnych w mszalnej liturgii słowa Bożego, w: Liturgia słowa Bożego we Mszy świętej, red. Czesław Krakowiak, Lublin: Wydawnictwo Archidiecezji Lubelskiej „Gaudium” 2011, s. 53-66.
- HAHN Scott: Moc Słowa w liturgii. Od tekstu pisanego do żywego słowa w liturgii, tł. Piotr Blumczyński, Kraków: Wydawnictwo „Salwator” 2010.
- JAN PAWEŁ II: List apostolski *Vicesimus quintus annus* (4 XII 1988).
- KONGREGACJA DS. KULTU BOŻEGO I DYSCYPLINY SAKRAMENTÓW: Dyrektorium homiletyczne, Poznań: Pallottinum 2015.
- NADOLSKI Bogusław: Leksykon liturgii, Poznań: Pallottinum 2006.
- OSTROWSKI Dominik: Lekcjonarz – eklezyjalną interpretacją słowa Bożego, w: Moc słowa Pańskiego. Adhortacja apostolska *Verbum Domini* w refleksji biblijno-teologicznej, red. Bogusław Migut, Andrzej Piwowar, Lublin: Wydawnictwo KUL 2012, s. 175-191.
- PIUS XII: Encyklika *Mediator Dei* (20 XI 1947).
- SOBECZKO Helmut Jan: Epikleza w liturgii słowa, w: *Servitium liturgiae*. Wybór artykułów, t. 1, red. Erwin Mateja, Rudolf Pierskała, Marcin Worbs, Opole: Redakcja Wydawnictw Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego 2004, s. 325-334.
- SOBECZKO Helmut Jan: Liturgia słowa Bożego w tradycji rzymskiej do reformy II Soboru Watykańskiego, w: *Praedicamus Christum crucifixum*. Słowo Boże w liturgii Kościoła, red. Andrzej Żądło, Katowice: Księgarnia św. Jacka 2010, s. 107-123.
- SOBECZKO Helmut Jan: Słowo Boże w tradycji Kościoła sprawującego liturgię, w: *Słowo Boże w liturgii i życiu Kościoła*, red. Andrzej Żądło (Kościoł w Trzecim Tysiącleciu 5), Katowice: Księgarnia św. Jacka 2006, s. 42-66.

SOBECZKO Helmut J.: Zgromadzeni w imię Pana. Teologia znaku zgromadzenia liturgicznego, (Opolska Biblioteka Teologiczna 33), Opole: Wydział Teologiczny Uniwersytetu Opolskiego 1999.

Wprowadzenie do drugiego wydania lekcjonarza mszalnego, Poznań: Pallottinum 2011.

ZACHARA Maciej: Msza święta. Liturgiczne ABC, Warszawa: PROMIC 2013.

KRYTERIA INTERPRETACJI CZYTAŃ W LEKCJONARZU MSZALNYM

Streszczenie

Opracowana po Soborze Watykańskim II księga liturgiczna, którą jest „Lekcjonarz mszalny”, przedstawia bogaty skarb tekstów Pisma Świętego, które zostały wybrane i uporządkowane zgodnie z określonymi kryteriami, z których pierwszym jest cel duszpasterski. Aby przyjąć i doświadczyć żywotności i skuteczności słowa Bożego aktualizującego się w czynnościach liturgicznych, należy wziąć pod uwagę zasady ogólne i szczegółowe interpretacji lekcjonarza. Jest to przede wszystkim zasada pozwalająca uchwycić związek między słowem Bożym a celebracją liturgiczną, a następnie zasada jedności misterium, chrystologiczna oraz szczegółowe, takie jak harmonizacji i czytania półciąglego.

Słowa kluczowe: lekcjonarz; liturgia słowa; harmonizacja; czytanie półciągle; liturgia; misterium.